

9. Spozhivcha koperacija Ukrainy: vid zarozhzhennja do sjogodennja [Text]: monografija / [M. Aliman ta in.; za zag. red. S. Geleja]. – Lviv: Lviv. komerz. akademiya, 2013. – 972 s.
10. Spozhivcha kooperatsiya Ukrayinskoyi RSR / [avt. kol.: S. G. Sidenko, F. D. Kolesnik ta in.]; Vid-vo «Ekonomika». – K.: Kiyivska knizhkovy fabrika, 1967. – 207 s.
11. Zentralnyi derzhavnyi arhiv vyshchih organiv vlady ta derzhavnogo upravlinnya Ukrainy. – F.296. – Op.8. – Spr.178.
12. Tam samo. – Spr.253.
13. Tam samo. – Spr.454.
14. Tsentralnyi derzhavnyi arhiv gromadskih ob'ednan Ukrainy. – F.1. – Op.23. – Spr.3585.
15. Tam samo. – Spr.4871.

Sydorovych O. S., Candidate of Science (History), Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Sciences of Separated Subdivision NULESU «Nizhin Agrrotechnical Institute» (Ukraine, Nizhin), sydorovith@ukr.net

The role of consumer cooperation of the USSR to overcome food shortages in the cities in the early postwar years (1945–1950 years)

Analyzes consumer cooperation of Ukraine, which occupies a special place in the socio-economic and socio-political life of the country. The article in particular highlights the role of consumers' cooperation of Ukraine in ensuring the urban centers of agricultural production in the early postwar years. An attempt to determine the volume of the presence of a trading network of cooperative systems in cities and industrial centers of the USSR. It determines which government decisions guided the consumer cooperation on food security cities. The fact of the lack of focused, strategic-calculated food policy. Government policies to attract Ukoopspilka to ensure food cities and industrial centers in the first years after the war did not mean a full admission of consumer cooperatives in the city.

Keywords: urban cooperative trade, consumer cooperation, the early postwar years.

Сидорович А. С., кандидат исторических наук, доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин, ОП НУБиП Украины «Нежинский агротехнический институт» (Украина, Нежин), sydorovith@ukr.net

Роль потребительской кооперации УССР в преодолении продовольственного дефицита в городах в первые послевоенные годы (1945–1950 гг.)

Анализируется потребительская кооперация Украины, которая занимала особое место в социально-экономической и общественно-политической жизни страны. В статье в частности освещается роль потребительской кооперации Украины в обеспечении городских центров сельскохозяйственной продукцией в первые послевоенные годы. Осуществлена попытка определить объемы присутствия торговой сети кооперативной системы в городах и промышленных центрах УССР. Определено, какие правительственные решения направляли деятельность потребительской кооперации по продовольственному обеспечению городов. Установлен факт отсутствия целенаправленной, стратегически просчитанной продовольственной политики. Правительственная политика по привлечению Укоопсоюза к обеспечению продовольствием городов и промышленных центров в первые послевоенные годы не означала полноценный допуск организаций потребительской кооперации в города.

Ключевые слова: городская кооперативная торговля, потребительская кооперация, первые послевоенные годы.

* * *

УДК 796.03:303.446.4(477)

Тимошенко Ю. О., доктор історичних наук, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національний університет фізичного виховання і спорту України (Україна, Київ), Tymoshenko@mail.ru

ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УРСР У ПОВОЄННІ РОКИ

Мета дослідження – з'ясувати стан спеціально організованої рухової активності громадян у повоєнні роки, виокремивши її нові риси. Методи: історичний аналіз наукової літератури; системний і порівняльний аналіз. Результати: досліджено стан і розвиток фізичної культури і спорту в УРСР післявоєнної доби. Звертається увага на парадигмальну спрямованість фізичної культури, власне, – на її мілітарність. Обґрунтовано думку, що фізична культура в досліджуваній період виконувала не стільки спортивну чи оздоровчу функції, скільки ідеологічну. Виришальну роль у розвитку фізкультурно-спортивної сфери в УРСР наприкінці 1940-х років відіграла самодіяльність людей.

Ключові слова: фізична культура, мілітарна парадигма, спорт, тоталітарне суспільство.

Відразу по вигнанні нацистів із УРСР поновлюється спортивне життя. Упродовж перших мирних років глядачі заповнили стадіони. Це була загальна тенденція повоєнної доби в усьому світі – люди прагнули знову насолодитися мирним життям. Найбільш популярним з довоєнних часів залишався футбол, який не мав конкурентів серед інших видів спорту, тому організатори різних змагань, аби залучити глядачів на свої заходи, проводили їх перед футбольними матчами або ж у перерві між ними. Таких стартів було дуже багато – фактично щотижня на території України проходили ті чи інші фізкультурно-спортивні дійства! Влада вважала спорт одним із ефективних засобів повернення людей до цивільного життя. Низка проведених змагань мала не стільки спортивний, скільки політичний характер – оприявлення мирного життя. Приклад Радянського Союзу свідчить, що за чіткої державної політики, опираючись винятково на ініціативу небайдужих людей, навіть за найнесприятливіших умов є можливість залучити людей до рухової активності.

Поміж останніх робіт, що розкривають сутність окремих видів спорту в Україні, доречно згадати напрацювання таких авторів: Я. Димова («От боли голос хрипнет» – К.: Логос, 2006), С. Єрмакова (Волейбол Харків: 1925–2000 гг. Факты и комментарии. – Харків: ХГАДИ, 2004), Т. Кириченка, К. Пронтенка, В. Пронтенка (Історія гирьового спорту. Навчальний посібник – Житомир: «Полісся», 2006), В. Миленського, Г. Белокопитова, З. Турчиної (Українському гандболу 100 лет! – К.: ВАТ «Поліграфкнига», 2009), Р. Сушко, А. Волошина (Жіночий баскетбол України. Аналітичний погляд крізь призму БК «Динамо» Київ. – К.: «МП «Леся», 2012.; «Баскетбол України – К.:ТОВ «СІК Груп Україна», 2014). Їм загалом властивий позитивістський підхід у висвітленні історії фізичної культури, а в основі викладу змісту – переказ фактологічного матеріалу.

Досить змістовною є монографія Роберта Едельмана («Серьезная забава. История зрелищного спорта в СССР». – М.: Советский спорт, 2008). Його інтерес привернули найпопулярніші в СРСР види спорту, як то футбол, хокей і баскетбол. Це, мабуть, одна з небагатьох монографій на пострадянському просторі, в якій автор дослідив не лише фізкультурно-спортивну сферу як таку, а її зв'язок із суспільно-політичними процесами в країні. Основне його джерело – це радянська преса, її аналіз у рамках західної культурної парадигми.

Мета роботи – з'ясувати стан спеціально організованої рухової активності громадян у повоєнні роки, виокремивши її нові риси.

Методи, організація дослідження. Робота ґрунтується на використанні історичного аналізу наукової літератури та джерел, системного та порівняльного аналізу.

Результати дослідження та їх обговорення. Військові дії обірвали спортивне життя на українських теренах на кілька років, і відродилося воно вже після війни. Повоєнний змагань із важкої атлетики припало на червень 1944 р., коли 39 спортсменів розіграли в Києві першість СРСР, де вшосте з найкращим результатом переміг Я. Куценко. В 1946 р. відіювся дебют радянських важкоатлетів на чемпіонаті світу в Парижі. Представники кївської школи важкої атлетики виступили досить успішно: Г. Новак (тоді вже мешкав у Москві) став чемпіоном у напівважкій вазі; Г. Попов був третім у легкій, а Я. Куценко – срібним призером у важкій вазі.

На чемпіонаті Європи у Гельсінкі 1–3 липня 1947 р. українські атлети повторили свій міжнародний успіх: О. Донський і Г. Попов стали срібними призерами, М. Лапутін (у майбутньому – ректор КІФК) виборов бронзу, а Я. Куценко завоював чемпіонський титул із сумою – 432,5 кг [1, с. 20–23].

Розвинути вказані здобутки того року завадила політика – чемпіонат світу 1947 р. проходив у Філадельфії, а «холодна війна» була в самому розпалі, то ж політичне керівництво СРСР вирішило проігнорувати світову першість. Така само ситуація склалася і в 1949 р., коли радянських важкоатлетів не випустили на чемпіонати світу та Європи, що проходили в Нідерландах. А Лапутін і Я. Куценко показували тоді рекордні результати на внутрішніх змаганнях. Але проблема була ще й у тому, що свій «ресурс» вони вичерпували, а достойної зміни не було. Це показала першість Союзу 1950 р., коли призиви місця здобули все ті ж українські «ветерани», які виступали ще на довоєнних стартах: 34-річний Балашов і Куценко, 35-річний Кравченко, 36-річний Лапутін, 37-річний Донський. Це була розплата за страшну війну, яка підірвала генофонд українців, винищивши ціле покоління.

Найпопулярнішим у народі видом спорту залишався футбол. VII чемпіонат СРСР 1945 р. розігрували 12 команд, половина з яких представляла московські клуби. Київське «Динамо» зайняло тоді лише 11 місце і навіть у Кубку УРСР у фіналі прогало харківському «Локомотиву». У цьому протистоянні нас найбільше цікавить, як не дивно, доля самого кубка. Як свідчить «Енциклопедія олімпійського спорту», відповідальний секретар футбольної секції УРСР, колишній голкіпер київського «Желдора» В. Ямковий, залишаючи Київ у 1941 р., закопав кубок на стадіоні, який після звільнення від нацистів відшукали, але розкопуючи лопатою трохи пошкодили кришталеву вазу. Ювеліри її полагодили і кубок продовжував служити футболу [2, с. 143]. Не кращою для «Динамо» була ситуація і в наступному році – команда посіла останнє місце (за сезон змінилися чотири тренери) і мала б покинути першу групу, однак зважаючи на попередні заслуги її там залишили. Сезон 1947 р. динамівці розпочали з новим тренером – колишнім гравцем збірної СРСР М. Бутусовим. Команду перед початком нового сезону поповнили молоді футболісти: Малкін, Брюшин, Лапшин, Принц, а також досвідчені Дементьєв і Шевцов [3, арк. 12, 15]. Кількома перемогами на старті було започатковано загалом успішний сезон – кияни закінчили його четвертими.

Довідка республіканського комітету фіксує динаміку поширення цього виду спорту в УРСР упродовж досліджуваного періоду: у 1940 р. ним займалися 87 764 особи, у 1945 р. – 16 264, у 1946 р. – 33 885, у 1947 р. – 61 192 особи. Загалом у 1947 р. в усіх видах змагань (від району до республіки) взяли участь 77 964 спортсмени, матчі переглянули 3 млн 100 тис. осіб [4, арк. 42]. Того таки року команда київського «Динамо» зайняла небачене до цього четверте місце, тому розвиток футболу оцінювався крізь призму цього успіху. Та все ж навіть за таких обставин у довідці відмічалось, що в низових колективах на рівні районів ситуація склалася не найкраща. Зокрема, у Житомирській області з 34 районів у обласних змаганнях взяли участь лише 8; у Кам'янець-Подільській з 37 – лише 8; у Миколаївській з 19 – 8; у Сумській із 31 – 6; у Київській із 53 – 14.

Надзвичайно складно, зважаючи на його традиції та популярність, розвивався футбол у навчальних закладах усіх рівнів та в сільських районах:

- у семирічних школах ним займалися 7635 учнів (із 400 тис. Хлопчиків);
- у середній школі – 10996 учнів (із 60 тис. Хлопців);
- у ремісничих училищах і школах ФЗО – 6301 учнів (із 65 тис. Хлопців);
- у селах футбольні секції об'єднували 14723 особи (із 140 тис. Фізкультурників).

Спортсменів–розрядників із футболу – 4273 особи, чи 7,7% загальної кількості футболістів. Із них: майстрів спорту – 17 чол., I розряд мали – 121 чол., II – 562 чол., III – 3573 чол. [4, арк. 42]. Це свідчить про низький рівень навчально-тренувальної роботи, радше за все – про відсутність фахівців, які могли б її налагодити за межами великих міст. Непогані результати харківського «Локомотива», ужгородського «Спартак», дніпропетровської «Сталі» й одеського «Харчовика» свідчать, що в обласних центрах за підтримки партійного керівництва цей вид спорту міг успішно розвиватися. Наприклад, харківський «Локомотив» у 1948 р. виграв турнір у другій групі української зони, маючи у своєму складі винятково харків'ян [2, с. 158].

Складається враження, що футбол у ті роки був такою собі «барською забавкою». Кожний «поважаючи себе» секретар обкому партії опікувався футбольною командою, а ЦК КП(б)У, зрозуміло, київським «Динамо». Найперше, це проявлялося в тому, щоб забезпечити «свій» колектив якісними гравцями: обласна команда збирала «вершки» на місцевому рівні, київське «Динамо» – в них. В архівних документах збереглося достатньо скарг у ЦК із приводу відбирання гравців у обласних команд, часто проти їхньої волі. То бачимо протистояння між сталінським «Шахтарем» і дніпропетровським «Металургом» через трьох футболістів, яких хотів забрати «Шахтар». Один із них (Бобошко) відмовився переходити в нову команду, в чому ті небезпідставно звинувачували перед ЦК тодішнього очільника Дніпропетровської області Л. Брежнєва [5, арк. 1–5]. Майбутній генсек програв: вийшла Постанова ЦК «Про зміцнення футбольної команди «Шахтар», і всіх, за кого боролися, перевели. Далі львівський обком скаржився, що гравець їхнього «Спартак» втік із команди і заявився за миколаївський «Судостроитель». Поверх цієї телеграми від руки написано роз'яснення, що, оскільки львів'яни не беруть участі першості СРСР, тому і комплектувати їх за рахунок гравців інших команд не варто [6, арк. 68], отже гравця не повернули. Ціла епопея була з переходом футболіста сталінського «Шахтаря» в команду ОДО (*Окружной Дом офицеров.* – Ю. Т.) м. Києва. Йому наобіцяли «сім мішків гречаної вовни», той пішов у військкомат, написав заяву, що як надстроковик бажає повернутися на службу до Радянської Армії, після чого його відразу ж забрали у київську команду, не ставлячи до відома попередню. Коли ж отримав відпустку для того, щоб перевезти сім'ю до Києва – передумав і вирішив не повертатися. Але ж за документами він перебував на службі – його справу передали до військової прокуратури [6, арк. 56–60]. Як удалося з'ясувати, пізніше його перевели у московський ЦДКА <Центральный Дом Красной Армии>. В іншій скарзі сталінський обком просить ЦК повернути в «Шахтар» футболістів, які самовільно перейшли в інші команди [6, арк. 15].

Окрім такого «збирання» команди необхідно було і просувати, по можливості, її на вищі рівні – це несло за собою додаткові матеріальні блага для неї, та й обласне партійне керівництво завжди щось могло «урвати» (я маю на увазі не перших керівників області – у них і так всього вистачало за радянськими мірками). Тому бачимо чимало телеграм у ЦК із проханням підтримати у Москві їхні клопотання про переведення того чи іншого колективу до першої групи, що розігрувала першість СРСР.

Починаючи із чемпіонату 1948 р., у «Динамо» з'являється перша група гравців із Закарпаття, яке в подальшому буде «кузнем кадрів» для київської команди. У той рік прийшли Г. Лавер, І. Фабіян, а також ключові, у майбутньому, гравці М. Коман і Е. Юст. Утім, повторити попередній результат не вдалося. На це вплинули як організаційні, так і позаспортивні чинники: М. Бутусов після успішного сезону покинув Київ (саме покинув) і повернувся до Ленінграду. Нового тренера (К. Щеготського) призначили лише у середині лютого, до того команда фактично не тренувалася. Додалися і негаразди всередині колективу: під час матчу побилися Зубрицький і Лерман (який вирізнявся вибуховим характером); на тренуванні під час гри у баскетбол дійшло до силового протистояння між Жиліним і Пушкарським; Гершин жалівся у партком Київської ради «Динамо» на Пономарьова через антисемітизм останнього тощо [7, арк. 15–16]. Тобто, мікроклімат у колективі був складним, що не сприяло згуртованості на полі.

Розіграш першості в 1949 р. прикметний деякими моментами. По–перше, чисельність команд першої групи збільшили до 18. По–друге, поряд із киянами Україну там представляли «Шахтар» зі Сталіно і дебютант змагань – харківський «Локомотив». Останній зайняв 12–те місце, що було розцінено як непоганий результат, а от «Шахтар» виявився останнім. Однак, як і кількома роками до того «Динамо», його залишили у першій групі, не наважившись виключити команду із міста, що носить ім'я вождя [8, с. 136]. Усі попередні сторінки вказують на те, що не завжди в СРСР спортивний принцип брав верх над політичним.

У 1946 р. радянських важкоатлетів прийняли до Міжнародної федерації важкої атлетики (IWF), а секцію футболу СРСР – до Міжнародної федерації футболу (FIFA). В 1947 р. всесоюзні секції з шести видів спорту ввійшли у міжнародні федерації: Міжнародну любительську федерацію боротьби (FILA), Міжнародну аматорську федерацію баскетболу (FIBA), Міжнародну аматорську федерацію плавання (FINA), Міжнародний союз ковзанярів (ICU), Міжнародну шахову федерацію (FIDE) тощо. Відтак у повоєнні роки припиняється ізоляція (чи самоізоляція) радянського спорту й він долучається до міжнародної спортивної спільноти. Тому цілком логічно стала постанова Комітету у справах фізичної культури та спорту при Раді міністрів СРСР, прийнята у липні 1947 р. «О поощрениі роста спортивно–технических достижений советских спортсменов». Нею запроваджувалося нагородження спортсменів за всесоюзні та світової досягнення золотими і срібними медалями (як це було прийнято у світі й чого не існувало у попередніх десятиліттях), а також срібними і бронзовими жетонами та цінними призами.

Спортивні нагороди стали таким собі «знаком–символом» *нового* радянського спорту. Медаль як

«знак» унаочнювала перемогу, несла зрозумілу всьому суспільству інформацію про здобутки атлета, виділяючи його із цього загалу. Медаль як «символ» несла ще й певну ціннісну норму, героїзуючи її власника в очах суспільства; вона відбивала ідеали нового спорту, що поступово відходить від масовості й колективізму, орієнтуючись на переможців–рекордсменів. А відтак – медаль стає розпізнавальним знаком переможців у загальній спільноті радянських спортсменів. Такі «знаки–символи» непотрібні, коли превалювали колективізм і масовість, вони були зайвими, коли акцентувалася мілітарність, але стали на часі, коли протистояння з військовою площиною перенесли на спортивні майданчики.

У такий спосіб унаочнювався новий підхід до спорту в СРСР – наразі він розглядався як один із фронтів холодної війни, де радянські атлети повинні здобувати перемоги над спортсменами капіталістичних країн. Це мало засвідчити перевагу радянської фізичної культури, а понад те – перевагу політичної системи Радянського Союзу. Саме тому в повоєнні роки активно розвивається система спортивних змагань як на загальносоюзному (першості по видах спорту, спартакіади), так і на республіканському (обласному, районному) рівнях. Вона доповнюється потужним розвитком науково–дослідної діяльності в галузі спорту, особлива увага якої звертається на поліпшення якості підготовки кадрів. Радянські спортсмени вперше стають учасниками змагань, організованими міжнародними федераціями. Першим відкрили дорогу легкоатлетам, які влітку 1946 р. брали участь у першості Європи в Осло.

Запровадження з квітня 1949 р. нової Єдиної спортивної класифікації, підняло вимоги для майстрів та спортсменів I і II всесоюзних розрядів. Контроль із боку влади за їх успіхами унаочнюється постановою «Про хід виконання Комітетом у справах фізичної культури і спорту директивних указівок партії й уряду про розвиток масового фізкультурного руху в країні і підвищення майстерності радянських спортсменів», прийнятою ЦК ВКП(б) у грудні 1948 р. У ній сказано, що «Комітет слабо керує роботою фізкультурних організацій...[...] ЦК визначив, що головним завданням є розгортання масового фізкультурного руху в країні, підвищення рівня спортивної майстерності і на цій основі завоювання у найближчі роки світової першості з найважливіших видів спорту» [9, с. 21–22]. Зауваження про «розгортання масового фізкультурного руху» не повинно вводити в оману. Ним лише віддається данина традиції, що відходить. Основний акцент і головна увага відтепер усе ж на «підвищенні рівня спортивної майстерності». Саме за ним оцінюватиметься надалі робота колективів, товариств, спортивних шкіл.

Упродовж кількох повоєнних років першість серед українських *гімнастів* продовжував утримувати лідер довоєнної пори А. Ібадулаєв. На чемпіонатах СРСР 1945–1947 рр. він незмінно виборював призові місця. Останній розіграш прикметний тим, що в десятку кращих увійшов студент ЛДІФК *Віктор Іванович Чукарін* – колишній в'язень нацистського концтабору, в майбутньому – переможець Олімпійських ігор. У 1948 р. він уперше став абсолютним чемпіоном УРСР, виборов друге місце в СРСР, ставши лідером української гімнастики на довгі роки.

Упродовж другої половини 40-х років ХХ ст. в українському чоловічому та жіночому *волейболі* продовжували домінувати команди з Харкова і Києва. Інколи конкуренцію їм складали одесити, запоріжці чи львів'яни. У першостях СРСР особливими успіхами українці не вирізнялися, переважно поступаючись московським і ленінградським командам.

Як зазначає дослідник історії волейболу С. Єрмаков, умови для тренувань у перші повоєнні роки були дуже складними: спортивних залів бракували, а ті, що збереглися, – не опалювалися, спортсмени тренувалися у лижних костюмах, а тренер двосторонню гру проводив у шинелі та рукавицях. М'ячі виготовляли з брезентової тканини. Не еластична, жорстка покриття постійно травмувала пальці, які необхідно було перев'язувати бинтами [10, с. 35].

У 1947 р. відбулися суттєві зміни в організації гри – у рамках чемпіонату СРСР серед чоловічих команд уперше волейбольні зустрічі почали проводити із п'яти партій, як це тоді було прийнято в усьому світі, а у 1948 р. радянські спортсмени стали членами Міжнародної федерації волейболу.

Упродовж другої половини 1940-х років в українському боксі домінували кияни і харків'яни. Команди цих міст, переважно, задавали тон і в *гандболі*. Обидві київські команди тренував викладач КДДФК *Євген Михайлович Івахін* – один із засновників української (та й радянської також) школи гандболу, в майбутньому професор, голова Федерації гандболу УРСР.

У повоєнні роки, як і до того, основними центрами розвитку *баскетболу* бачимо Київ, Харків, Львів, Одесу (і це при тому, що в місті до 1958 р. не існувало жодного спеціалізованого залу), сильна жіноча команда була у Луганську. Результати жіночих команд перевершували чоловічі, хоча й одні й другі на союзних першостях особливими успіхами не відзначалися, за одним винятком.

Упродовж 1944–1945 років київські команди «Динамо» і СКІФ <Спортивний клуб Інституту фізкультури> готував до змагань *Володимир Олексійович Шаблінський* – завідувач кафедри спортивних ігор КДДФК. Саме за його рекомендацією у 1946 р. до київського «Динамо» запросили тренера зі Свердловська (нині – Єкатеринбург) *Маркіяна Опанасовича Єгорова*. Йому та його дружині, вправній баскетболістці Юлії Бурдіній, було обіцяно зарплату і квартиру, пристойні умови для роботи. Житло надали в гуртожитку НКВС, що на Брест–Литовському шосе (нині це десть у районі пам'ятника В. Вернадському).

Він працював з усіма динамівськими командами. «Серед команд існувала чітка ієрархія. Спочатку – за статевими ознаками, потім – за віковою. У першій дорослій чоловічій тон задавали фронтовики Павло Назаров і Люсік Зільберберг. У другій–четвертій, які мали обов'язково виступати у міському чемпіонаті, грала чи не вся динамівська рать – футболісти, ватерполісти, акробати, навіть борці, що тренувалися навпроти <стадіону «Динамо»> у павільйоні [...]. У жіночій команді «Динамо» М. Єгоров перші два роки працював переважно з довоєнними спортсменками М. Козловською, Г. Факторовою, К. Галинською, А. Павлишиною, В. Лінник, Н. Петровою, І. Гафоновною, І. Мірзоевою, В. Венцлаєк, до яких долучилася молодь – В. Таганьян, Т. Симонова, Л. Висоцька та інші» [11, с. 28–29, 30, 40–41].

«У Львові, який раніше за інші міста України долучився до баскетболу, в Інституті фізкультури активно працювали Микола Дядечкін (учитель В. Шаблінського ще з довоєнного Харкова) і Роман Мозола. Грала і водночас керувала командою СКІФ Катерина Печена» [11, с. 38].

Навесні 1949 р. у Тбілісі уперше розігрувався Кубок СРСР із баскетболу. У фіналі київські динамівки поступилися одноклубницям із Москви, але сам вихід у фінал був безсумнівним успіхом команди Єгорова. А вже влітку вони ошелешили всіх вигравши чемпіонат, в останній зустрічі здолавши тих таки динамівок Москви. Трьох гравчинь чемпіонського складу – Ю. Бурдіню, Н. Пименову та З. Стасюк – взяли до збірної СРСР, яка в 1950 р., дебютувавши на чемпіонаті Європи, відразу виграла золоті медалі [11, с. 42–44].

Однак успіх київських баскетболісток був винятком. Ця гра в Україні не користувалася великою популярністю (на протигагу Прибалтійським республікам); для деяких спортсменів баскетбол слугував за хобі, яким ті займалися у вільний від основних занять час, – значну частину гравців становили студенти, які закінчивши навчання мусили працювати на виробництві. Звільнити ж декотрих із роботи для виїзду на гру було великою проблемою, тому кращих баскетболістів збирали лише перед відповідальними змаганнями на кілька днів. Усе це негативно позначалося на спортивних результатах.

На першому після звільнення від окупації чемпіонаті УРСР 1944 р. із *боротьби* «вищі нагороди вибороли переважно майстри старої закалки: І. Масленніков, Л. Стотланд, А. Ялтирян, Г. Воронін, В. Бровченко (всі – Київ), харків'яни І. Харченко і Ф. Бездоля» [2, с. 142]. Втім, до кінця десятиліття сильні борцівські школи постали також у Запоріжжі та Львові. Безсумнівним лідером української боротьби повоєнних років був *Арменак (Арам) Вартересович Ялтирян*. Він 14 разів ставав чемпіоном СРСР у греко–римській та вільній боротьбі – рекорд, який так і залишився непереможеним. Своє останнє «золото» Ялтирян виборов у 38 (!) років [12, с. 43].

Організація змагань в Україні (та й загалом у СРСР) поступово набувала загальносвітового штибу: в 1946 р. уперше чемпіонат УРСР проводився у шести вагових категоріях (до війни існували інші критерії поділу спортсменів), а в 1947 р. – вже у восьми. Саме за такою схемою тоді проводилися міжнародні старты, до яких відтепер і готувалися радянські борці.

У 1946 р. на чемпіонаті СРСР із *легкої атлетики* кращою у бігу на 400 м стала В. Піжуріна, яка перемагала ще наприкінці 1930-х років. Загальне захоплення викликав успіх Г. Раєвського у стрибках із жердиною на першості УРСР. Рекордсмен СРСР минулого десятиліття повернувся з війни інвалідом після важкого поранення у голову, тому його перемога важила надзвичайно й засвідчила силу людського духу. Проте час їх обох уже минув і до збірної СРСР, що від'їздила на чемпіонат Європи в Осло 22–25 серпня (перший для радянської команди), нікого з представників УРСР не включили.

«У лютому 1948 р. у Львові легкоатлети України вперше провели чемпіонат республіки у приміщеннях, що стало з того часу традиційним» [13, с. 42].

Прикметно, що на першості СРСР, яка в 1950 р. проходила у Києві, «привіт із минулого» передали українські спортсмени: в стрибках у висоту переміг

В. Сидорко – чемпіон 1940 р., а у метанні молота – ветеран війни, який після поранення в руку розривною кулею змушений був змінити вид спорту, *Олександр Спиридонович Канаки* – упродовж 1930–х років рекордсмен СРСР у десятиборстві, бар’єрному бігу на 110 м тощо.

Вказані перемоги, з одного боку, викликають повагу до спортивного довголіття атлетів, захоплення силою людського духу («...гвозди бы делать из таких людей...»), а з другого – засвідчують страшні демографічні наслідки війни для України, коли навіть через п’ять років по її закінченні не було кому кинути виклик ветеранам.

Мали свої традиції в УРСР і *водні види спорту*. Повільно відновлюється по війні плавання – переважна більшість басейнів зруйновано, умови для тренування на відкритих водоймах також не найкращі. Головне – бракувало людей: і фахівців з тренування, і молоді, яка займалася б. Тож не дивно, що на першості СРСР 1945 р. українці у плаванні та водному поло були лише п’ятьма [8, с. 121]. Згодом ситуація покращилася. Потужним центром розвитку плавання став Київський інститут фізкультури, де І. Вржесневський успішно працював із молоддю. На чемпіонаті СРСР 1948 р. українці завоювали низку призових місць.

У цілому, плавання у республіці культивувалося у багатьох містах і користувалося популярністю, на відміну від інших водних видів спорту. Наприкінці 1940–х років українські плавці добре виступали на першостях Союзу: шість із них стали чемпіонами у 1949 р. (А. Драпій – у двох видах змагань, М. Гавриш, Т. Зірка, Ю. Короп, Л. Абросимова); сім осіб вибороли другі місця і п’ятеро – треті. Команда юнаків та дівчат м. Львова зайняла друге місце на зустрічі 10–ти міст СРСР (неофіційна першість). У командній першості УРСР взяли участь 357 плавців, переважно молодь віком 16–21 року.

Водночас «кількість і стан басейнів викликали нарікання, в багатьох не було стрибкових вишок. Усього по Україні було три зимові басейни (збудовані ще до війни і згодом відновлені), 146 <місць для тренування> на природних водоймах і 14 – на штучних» [14, арк. 36].

Провідними центрами розвитку плавання можемо визнати Київ, Львів, Харків, Кривий Ріг. Вони мали певні успіхи в підготовці спортсменів–розрядників (особливо серед молоді) та відзначалися масовістю. Гірші справи були у Дніпропетровську, Одесі, Миколаєві, Херсоні. У Вінницькій області, де багато людей займалися плаванням, якість навально–тренувальної роботи залишалася невисокою і як наслідок – впродовж двох років її команда не брала участі в першості УРСР.

Низькі результати в стрибунів у воду (за винятком В. Єфимова й І. Стаханова) зумовлювалися відсутністю наукового забезпечення у тренувальному процесі та необхідної бази.

Врешті водне поло як вид спорту завойовував собі прихильників повільно. Навіть у Львові та Харкові за наявності зимових басейнів його культивували слабо [14, арк. 32–38].

Відтак, аналізуючи розвиток водних видів спорту досліджуваного періоду, зупинюся на чотирьох із них: веслуванні, вітрильному спорті, плаванні та водному поло, оскільки саме вони переважно розвивалися в Україні. Щодо їх популярності, то на 25 грудня 1949 р. ситуація виглядала наступним чином:

**Кількісний і якісний склад спортсменів,
які займалися водними видами спорту в УРСР
у повоєнні роки [15, арк. 32–35]**

Вид спорту	Займалися в секціях, осіб						
	Рік			Спортивний розряд (на 1949 р.)			
	1947	1948	1949	I	II	III	Юнацький
Веслування: – академічне	284	662	946	19	25	48	25
– народне	972	1847	6353	17	39	387	47
Вітрильний	830	1114	1468	17	34	58	97
Плавання	–	109909	251147	68	445	3996	1072
Водне поло	242	428	662	20	60	130	0

Невелика кількість розрядників, особливо у веслуванні академічному, пояснюється слабкою роботою з молоддю, відсутністю поглиблених навчально–тренувальних занять. В Україні основними центрами веслування були ДСТ: «Наука» (у містах Києві та Дніпропетровську), «Більшовик» (Київ, Миколаїв), «Медик» (Одеса), «Судостроитель» (Миколаїв), «Буревесник» (Миколаїв), «Водник» (Київ, Одеса, Херсон), «Металург» (Дніпропетровськ, Запоріжжя), «Строитель» (Харків), «Спартак» (Київ). Узагалі не культивувало його «Динамо», погано – «Локомотив» і «Спартак». Взагалі українські атлети впродовж другої половини 1940–х років не показували високих результатів.

У першості УРСР із вітрильного спорту в 1949 р. брали участь сім міст – 123 особи. Першість виборола команда Миколаєва, друге місце – за Дніпропетровськом, третє посіли спортсмени Києва. У першості СРСР Україна зайняла третє місце, що було хорошим результатом. Утім, як і веслування, цей вид спорту хибував на погано поставлену роботу поміж дітей; недостатню кількість змагань на низовому рівні – між колективами, міських змагань тощо; відсутність системної роботи з провідними спортсменами. А ще в документах зустрів таку характеристику, як «відсутність бойових якостей гонщиків навіть серед провідних спортсменів» [15, с. 136–137]. На жаль пояснення, що саме малося на увазі та чим викликана така характеристика, знайти не вдалося.

Основні висновки та перспективи подальших пошуків у даному напрямі. Для аналізу розвитку спеціально організованої рухової активності в повоєнні роки ключовими словами можуть бути «уперше» чи «дебют». Саме по війні радянська влада починає розглядати спорт як річ, що може слугувати унаочненням переваг її політичної системи. Організація спортивного життя свідчить про певне наслідування загальносвітових принципів; радянські секції (федерації) по видах вступають до міжнародних федерацій; радянські атлети стають повноправними учасниками світових і європейських першостей. Натомість з’являється інша його особливість: якщо впродовж 20–х і першої половини 30–х років ХХ ст. домінуючими принципами фізкультурно–спортивної роботи були колективізм і

масовість, то наприкінці сорокових увага концентрується на перемогах. Це веде до того, що спортивні школи перетворюються на «конвейєри чемпіонів»: якщо дитина упродовж кількох років не показувала високих результатів, її відраховували. Спорт перестав бути хобі, інтересом, захопленням. Відходили у минуле приклади, коли атлет перемагав у кількох видах. Зацікавленість на результаті та зростаючі вимоги потребували від нього повної віддачі лише в своєму виді. Спорт став важким ремеслом.

Радянському спорту, який впродовж попередніх десятиліть виконував, найперше, ідеологічну та мілітарну функції, нині – наприкінці 1940-х років – дозволили бути власне спортом! Уся потужна машина тоталітарної держави почала працювати на підготовку олімпійської збірної. Старти Олімпіади розглядалися винятково як засіб демонстрації радянської величі. Для цього було змінено саму парадигму фізичної культури в СРСР. Із кінця 1940-х років (≈ від 1949 р.) спортивне життя країни «зосереджене на формуванні цілісної системи олімпійської підготовки, зорієнтованої на формування збірної команди, здатної досягти загальнокомандної перемоги на Олімпійських іграх. «Реалізація такого підходу, як показав світовий досвід, <на той час це був досвід лише нацистської Німеччини. – Ю. Т.>, може бути здійсненою лише у країні, спроможній сформувати жорстку організаційно-методичну схему, підпорядковану головному завданню – досягненню найвищого результату на головних стартах чотириріччя – Олімпійських іграх» [16, с. 157–158]. Уся система підготовки радянських спортсменів (мегацикл) була зорієнтована на підведення піку їх найкращої форми саме до старту Ігор Олімпіади. Неодмінно вимагалася тільки перемога – кубертенівський принцип для комуністичної партії не підходив.

На противагу цьому для атлетів переважної більшості капіталістичних країн Олімпійські ігри були черговим стартом, можливо, підвищеною відповідальністю (перезрабовуючи В. Лобановського) – і не більше. На відміну від радянських спортсменів високого класу, там не всі мали вільний доступ у необхідному обсязі до спортивних споруд (залів, майданчиків тощо), які часто перебували у приватній власності, а відтак їх використання обмежувалося фінансовими можливостями спортсменів чи їх спонсорів.

Зважаючи на це констатуємо, що радянські атлети підійшли до Ігор Олімпіади 1952 р. дійсно у кращій формі та змогли показати вищий результат. Втім це не засвідчувало переваги радянської фізичної культури. Зауважимо, що радянські спортсмени (і тоді, і згодом) в основному перемагали в індивідуальних змаганнях, де більшою мірою кінцевий результат обумовлений природними здібностями. Натомість ігрові види – ті, в яких на пік форми необхідно підвести *декількох* осіб, де перемога залежить від майстерності *багатьох*, від зіграності і тактичної виучки як гравців, так і тренерів, тобто ті види спорту, де кумулятивна дія державної машини розпилялася на багатьох – радянські олімпійці залишалися без медалей, за винятком, можливо, хокею, де існували великі історичні традиції.

Але! Перемога на Олімпійських іграх засвідчила появу іншого спорту. Того, цілєвказуючі принципи якого ґрунтувалися на інших цінностях, ніж ті, що ми досліджували впродовж 1920–1940-х років. Із його

виходом на міжнародну арену (крім Олімпійських ігор – це і першості Світу та Європи) радянська система фізичної культури із закритої перетворилася на відкриту, наділену власними функціями, ціннісними орієнтирами тощо.

Список використаних джерел

1. Драга В. В. Тяжелоатлеты Украины / В. В. Драга, П. Н. Кравцов. – К.: Здоров'я, 1985. – 176 с.
2. Энциклопедия олимпийского спорта. В 5 томах. – Т.5. Олимпийский спорт в Украине / под общ. ред. В. Н. Платонова. – К.: Олимп. Лит., 2004. – 528 с.
3. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Ф.299. – Оп.1. – Спр.231. «Протоколи партсобраний і приложения к ним по парторганизации Киевского совета «Динамо» МВД УССР». (6.01.1947 – 2.12.1947). – 69 арк.
4. Там само. – Ф.1. – Оп.30. – Спр.1243. «Работа спортивных и добровольных обществ – докладные записки Военного отдела ЦК КП(б)У, обкомов КП(б)У, Комитета по делам физкультуры, Министерства внутренних дел и Министерства госконтроля». (5.01.1948 – 22.12.1948). – 142 арк.
5. Там само. – Ф.1. – Оп.30. – Спр.1833. «Докладные записки Сталинского обкома КП(б)У и Комитета по делам физкультуры и спорта по вопросу укрепления футбольной команды «Шахтер». (9.08.1949 – 11.08.1949). – 5 арк.
6. Там само. – Ф.1. – Оп.83. – Спр.131. «Информации Обкомов КП(б)У, письма ЦК ЛКСМУ, Министерства просвещения, комитета по делам физкультуры и спорта в ЦК КП(б)У о состоянии и работе физкультурных организаций на Украине». (2.01.1948 – 27.11.1948). – 150 арк.
7. Там само. – Ф.299. – Оп.1. – Спр.301. «Протоколы партсобраний, партбюро и приложения к ним по парторганизации Киевского совета «Динамо» МВД УССР». (1.01.1948 – 26.12.1948). – 100 арк.
8. Энциклопедия олимпийского спорта Украины. Довідкове видання / за ред. В. М. Платонова. – К.: Олимп. л-ра, 2005. – 462 с.
9. Бунчук М. Ф. Организация физической культуры / М. Ф. Бунчук. – К.: Вища шк., 1970. – 294 с.
10. Ермаков С. С. Волейбол Харькова: 1925–2000 гг. Факты и комментарии / С. С. Ермаков. – Харьков: ХГАДИ, 2004. – 372 с.
11. Сушко Р. Жіночий баскетбол України. Аналітичний погляд крізь призму БК «Динамо» Київ / Р. Сушко, А. Волошин. – К.: «МП «Леся», 2012. – 252 с.
12. Бака М. М. Подвиг во имя Родины, во славу спорта / М. М. Бака. – К.: Пошуково-видавничее агентство «Книга Пам'яті України», 2005. – 192 с.
13. Белих М. О. Легкоатлеты Украины / М. О. Белих, З. П. Богачик, З. П. Синицкий. – К.: Здоров'я, 1971. – 182 с.
14. ЦДАГОУ. – Ф.7. – Оп.6. – Спр.2328. «Письма отделов ЦК ЛКСМУ в торговый отдел «Динамо»; докладные записки, справки и сведения добровольных спортивных обществ «Спартак», «Динамо», «Колос» о работе». (30.03.1949 – 29.11.1949). – 46 арк.
15. Тимошенко Ю. О. Историчні студії фізичної культури в УРСР у середині ХХ ст. / Юрій Тимошенко // Київська старовина. – 2009. – №5–6. – С.120–142.
16. Мохамед Саид Масри. Исторические предпосылки и организационно-методические основы подготовки спортсменов к олимпийским играм: дис. ... канд. наук по физ. восп. и спорту: 24.00.01/ Саид Масри Мохамед. – К., 2005. – 182 с.

References

1. Draga V. V. Tjzhehoatlety Ukrainy / V. V. Draga, P. N. Kravcov. – K.: Zdorov'ja, 1985. – 176 s.
2. Jenciklopedija olimpijskogo sporta. V 5 tomah. – T.5. Olimpijskij sport v Ukraine / pod obshh. red. V. N. Platonova. – K.: Olimp. Lit., 2004. – 528 s.
3. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrainy (dali – CDAGOU). – F.299. – Op.1. – Spr.231. «Protokoly partsobranij i prilozhenija k nim po partorganizacii Kievskogo soveta «Dinamo» MVD USSR». (6.01.1947 – 2.12.1947). – 69 ark.
4. Tam samo. – F.1. – Op.30. – Spr.1243. «Rabota sportivnyh i dobrovol'nyh obshhestv – dokladnye zapiski Voennogo otdela CK KP(b)U, obkomov KP(b)U, Komiteta po delam fizkul'tury, Ministerstva vnutrennih del i Ministerstva goskontrolja». (5.01.1948 – 22.12.1948). – 142 ark.

5. Tam samo. – F.1. – Op.30. – Spr.1833. «Dokladnye zapiski Stalinskogo obkoma KP(b)U i Komiteta po delam fizkul'tury i sporta po voprosu ukreplenija futbol'noj komandy «Shahter»». (9.08.1949 – 11.08.1949). – 5 ark.

6. Tam samo. – F.1. – Op.83. – Spr.131. «Informacii Obkomov KP(b)U, pis'ma CK LKSMU, Ministerstva prosveshhenija, komiteta po delam fizkul'tury i sporta v CK KP(b)U o sostojanii i rabote fizkul'turnyh organizacij na Ukraine». (2.01.1948 – 27.11.1948). – 150 ark.

7. Tam samo. – F.299. – Op.1. – Spr.301. «Protokoly partsobranij, partburo i prilozhenija k nim po partorganizacii Kievskogo soveta «Dinamo» MVD USSR». (1.01.1948 – 26.12.1948). – 100 ark.

8. Encyklopedija olimpijs'kogo sportu Ukraini. Dovidkove vydannja / za red. V. M. Platonova. – K.: Olimp. I-ra, 2005. – 462 s.

9. Bunchuk M. F. Organizacija fizychnoi kul'tury / M. F. Bunchuk. – K.: Vyshha shk., 1970. – 294 s.

10. Ermakov S. S. Volejbol Har'kova: 1925–2000 gg. Fakty i kommentarii / S. S. Ermakov. – Har'kov: HGADI, 2004. – 372 s.

11. Sushko R. Zhinochyj basketbol Ukraini. Analitychnyj pogljad kriz' pryzmu BK «Dynamo» Kyi'v / R. Sushko, A. Voloshyn. – K.: «MP «Lesja», 2012. – 252 s.

12. Baka M. M. Podvigo vo imja Rodiny, vo slavu sporta / M. M. Baka. – K.: Poshukovo-vydavnyche agentstvo «Knyga Pam'jati Ukraini», 2005. – 192 s.

13. Bjelyh M. O. Legkoatlety Ukraini / M. O. Bjelyh, Z. P. Bogachyk, Z. P. Synyc'kyj. – K.: Zdorov'ja, 1971. – 182 s.

14. CDAGOU. – F.7. – Op.6. – Spr.2328. «Pis'ma otdelov CK LKSMU v togovyj otdel «Dinamo»; dokladnye zapiski, spravki i svedenija dobrovol'nyh sportivnyh obshhestv «Spartak», «Dinamo», «Kolos» o rabote». (30.03.1949 – 29.11.1949). – 46 ark.

15. Tymoshenko Ju. O. Istorychni studii fizychnoi kul'tury v URSR u seredyi XX st. / Jurij Tymoshenko // Kyi'vs'ka starovyna. – 2009. – №5–6. – S.120–142.

16. Mohamed Said Masri. Istoricheskie predposylki i organizacionno-metodicheskie osnovy podgotovki sportsmenov k olimpijskim igram: dis. ... kand. nauk po fiz. vosp. i sportu: 24.00.01/ Said Masri Mohamed. – K., 2005. – 182 s.

Tymoshenko Yu. O., doctor of historical sciences, professor of social and humanitarian disciplines, National University of Physical Education and Sport of Ukraine (Ukraine, Kyiv), Tymoshenko@mail.ru

Historic features sports activities in the USSR in the years after the war

Methods: historical analysis of scientific literature and sources; analysis of the systems and comparative. Results: The article is dedicated to the research of state and development of physical culture, sport in this field in paid to paradigmatic direction of physical culture, in particular to its military features. The author proves the idea, that during that period physical culture played an ideological role, instead of sports or recreational role. The core role in physical culture and sport development in the USSR in the end of 1940-s had self organization of people.

Keywords: physical culture, military paradigm, sport, totalitarian society.

Тимошенко Ю. А., доктор исторических наук, профессор кафедры социально-гуманитарных дисциплин, Национальный университет физического воспитания и спорта Украины (Украина, Киев), Tymoshenko@mail.ru

Исторические особенности спортивной деятельности в УССР в послевоенные годы

Цель исследования – выяснить состояние специально организованной двигательной активности граждан в послевоенные годы, акцентировав внимание на ее особенностях. Методы: исторический анализ научной литературы; системный и сравнительный анализ. Результаты: исследовано состояние и развитие физической культуры и спорта в УССР в послевоенные годы. Обращается внимание на парадигмальную направленность физической культуры, собственно, – на ее милитарность. Обосновано положение, что физическая культура в исследованный период реализовывала не столько спортивную или оздоровительную функции, сколько идеологическую. Определяющую роль в развитии физкультурно-спортивной сферы в УССР в конце 1940-х годов сыграла самостоятельность людей.

Ключевые слова: физическая культура, милитарная парадигма, спорт, тоталитарное общество.

УДК 94(477)«1953/1964»:378

Лук'яненко О. В., кандидат історичних наук, старший викладач кафедри культурології, Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка (Україна, Полтава), lukyanyenko.ov@gmail.com

«ІЩО ЦЕ НЕ ПЕДАГОГ, НЕ ДАЙ БОГ...»: ПРАКТИКА У ПЕДАГОГІЧНИХ ВИШАХ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ДОБИ «ВІДЛИГИ» (Ч. 2)

Ілюструються зміни у процесі організації та проходження педагогічної практики студентів педінститутів УРСР періоду десталінізації (1953–1964 рр.). Застосування методу контент-аналізу педагогічної преси дозволило описати проблему ставлення до неї викладачів вишів та учителів шкіл; виявити її реальне та бажане змістове наповнення, порівняти можливості освітній в організації педагогічної та політехнічної виробничої практики молоді.

Ключові слова: повсякдення, педагогічна практика, політехнічна практика, вища педагогічна школа, десталінізація.

Продовжуючи дослідження набуття студентами-педагогами УРСР доби «відлиги» практичних навичок, з'ясуємо, яку реакцію породжував прихід практикантів у школи як у їхніх наставників з вишів, так і в менторів зі школи. Аналізуючи періодику, в очі кидається факт, що перша згадка про практику студентів пост-сталінської України у 1954 р. була негативною. Кореспондент «Радянської освіти» П. Єромицький обурювався штучністю та безглуздістю практичної підготовки учителя біології. Журналіст потрапив до Слов'янського педінституту, у якому молодь ходила у споглядальні походи у ліс. Натомість гостеві зі столиці хотілося не просто бачити вивчення поведження птахів та тварин, а відчуття втручання молоді в природу з метою її перетворення [1]. Звичайно, з позиції викладача можна знайти безліч пояснень на захист споглядальності практики. Проте, суспільство «відлиги» тим і відрізнялося від своїх попередників: воно прагнуло до зміни та руху, що згодом вивело його на орбіту планети на борту «Союзу-1».

Та це був лише поодинокий камінь у город студентів-практикантів. Упродовж 1950-х преса намагалася витворити позитивний імідж молодого учителя-початківця. Уже за два роки, у вересні 1956 р., з'явилася замітка про педагогічну практику студентів Харківського ДІІ, які з 21 серпня по 5 листопада мали пройти професійне хрещення. Преса подарувала країні образ вправного студента педагогічного вишу, який радо йде у село, спроможний замінити учителя-предметника та класного керівника. Він упевнено може вчитати від 25 до 40 уроків упродовж місяця чи двох перебування у школі. Молодий освітянин вдається до використання шкільних радіовузлів, сільськогосподарських машин, моторів та обладнання на уроках фізики та математики, а на заняттях з біології упевнено почуває себе на земельних ділянках сусідніх колгоспів [2].

Ба більше, студент у школі мав бути чимось значущим від рядового учителя. На прикладі молоді з Київського ДІІ у 1957 р. освітянському загалові демонстрували, що студент має оживлювати не лише навчальну, але й дозвілєву сторону життя школи. За еталон бралися студентські клуби, на зразок яких молодь повинна була організувати у школі численні гуртки: від усюдишнього «Умлі руки» до «високоїдейного» політичного гуртка [3]. Такий образ «студента-на-всі-руки-майстра» утримувався упродовж усієї «відлиги». У травні 1963 р. учителі Ново-Волинської школи